

Nauja, įdomu, aktualu, negirdėta

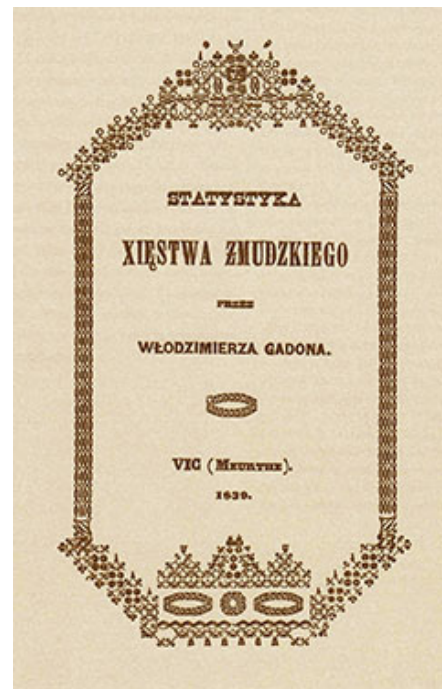
Ką apie žemaičius ir Žemaitiją
1839 m. knygoje „Žemaičių
Kunigaikštystės statistika“ rašė
Vladimiras Gadonas?

Knygos fragmentai

Žemaičių kunigaikštystės herbas: vienoje vėliavos pusėje – juoda meška su baltu antkakliu, kitoje pusėje – Vytis raudoname lauke.

Moralės požiūriu žemaičiai turi daug gerų savybių: svetingumas, pagalba artimam žmogui ir kitos šeimyninės ir visuomeninės dorybės puošia šį religiją ir papročius garbinantį kraštą. [...] Kur Žemaičiuose bekeliautum, visur sutinki gerus ir paslaugius žmones, kiekvienas pasišauna būti vedlys, kiekvienas kviečia užėiti į jo namus ir dalijasi tuo, ką turi, nereikalaudamas ir neimdamas už tai atlyginimo.

Žemaičiuose dažnai paprastų žmonių gyvenamuosius namus matai gražius, aukštus, dideliais langais, ypač Telšių apskrityje, su išvestais ant stogo dūmtraukiais. Kiekvienas namas dviejų galų. Viename yra svetainė (seklyčia) ir nedidelė kamaraitė. Abi šios patalpos labai švariai užlaikomos, turi grindis, išplautos, apstatytos, papuoštos įvairiomis lauko ir darželio gėlėmis, ant grindų pribarstyta aje-rų ir kėnio šakelių, ant sienų kabo paveikslai, tapyti labai blyškiais vandeniniais dažais – tai vis vargonininkų ir zakristijonų, bet dažniausiai Kalvarijos mokyklos mokinių meno šedevrai. Kitame namo gale yra šeimyninė, tenai glaudžiasi visi samdiniai, o žiemą per šalčius randa prieglobstį ir ėriukai, maži ožiukai ir net paršiukai. Ši šeimyninė (gryčia) paprastai be grindų, dideliais langais.

1839 m. VIC (Meurthe) išleistos Mykolo Gadono knygos „Žemaičių Kunigaikštystės statistika“ viršelis

Prie kiekvienos trobos aptvertas kiemas, jame liepos, uosiai ir kiti augaloti medžiai... čia ir gėlių, vaisių bei apynių darželis, kuriame stovi didžiulis kryžius, tikėjimo simbolis... pakelėse taip pat daug kryžių.

Kur Žemaičiuose bekeliautum, visur sutinki gerus ir paslaugius žmones, kiekvienas pasišauna būti vedlys, kiekvienas kviečia užėiti į jo namus ir dalijasi tuo, ką turi, nereikalaudamas ir neimdamas už tai atlyginimo.

Galiausiai pridursime, kad poezijos, dainų ir šokių atžvilgiu Žemaičiai nenusileidžia mozūrams ir krovniečiams, ypač Telšių apskrityje, kur buvo išsaugota laisvė. Jie turi daug liaudies dainų, dažnai dainuojama apie kunigaikštę Birutę, apie įvairius riterius, grįžtančius iš mūšių pas savo mylimuosius, apie lakštingalą, apie gegutę, apie voveraitę, laputaitę ir kt. Be to, žiemą tikriausiai prie ugniakurų gimsta nauji kūriniai, nes pavasarį girdėti naujas daineles traukiant ir gyvulius laukan genančius piemenėlius, ir dieną dirbančius žmones, o vakarais, grįžtant iš darbų, paprastai sutartinai ir harmoningai giedamos religinės giesmės. Rudenį per rekrūtų ėmimą nuaidi liūdno vaikinių, merginų ir tėvų raudos.

Dėl šokių pasakytina, kad, be polonezo, kuriuo

(Nukelta į 26 p.)

prasideda visi subuvimai, Žemaičių valstiečiai turi savų provincinių šokių, kaip antai: blezdingėlę, gegužėlį, reikalaujančius staigių posūkių, mieželių, lenciūgėlį ir pan., juos šokdami šokėjai dainuoja su muzika, kuri kiekvienam yra atskira.

Iškalba, ši laisvės dovana, būdinga visiems, todėl vestuvėse, krikštynose, laidotuvėse, išvažiuojant į bažnyčią galima išgirsti labai prasmingų kalbų. Per didesnius subuvimus, ypač per Užgavėnes, jaunimas, užsidėjęs iš liepos išskobtas kaukes, leidžiasi į artimiausią kaimą ilgų kinkytų rogių karavanu, o tenai, įsismaginus muzikai ir šokiams, pradeda judriuosius žaidimus. Daug galima prirašyti apie krikštyną, vestuvių ir kt. kpročius, išlikusius Žemaičiuose nuo seniausių laikų [...].

Visa Žemaičių Kunigaikštystės liaudis kalba provincine savo žemaičių kalba ir turi šia kalba išspausdintų knygų ir Bibliją. Visose parapinėse mokyklose iš pradžių mokoma žemaičių kalba, o paskui lenkų. Tokių mokyklėlių Žemaičiuose, ypač Telšių apskrityje, nuo seno buvo labai daug. [...] Gal ateis toks metas, kad, Maskvos imperatoriui spaudžiant, Žemaičiuose neliks jokios mokyklėlės, tačiau jis, ir labiausiai degdamas kerštu bei noru nutautinti Lenkiją, nepajėgs uždrausti žemaičių kalbos ir papročių. Tuo įsitikinau, pirmus trejus emigracijos metus gyvendamas vadinamuosiuose Rytų Prūsijoje. Ši Prūsų krašto dalis kartu su Tilže, Klaipėda ir kitais miestais pagonybės laikais priklausė Žemaitijai, o prieš pusšesto amžiaus nuo jos buvi atkirsta. Čia radau išsaugotą ne tik gryną žemaičių kalbą, bet ir daug jų įpročių bei papročių. Net įprastą, kiekvienoje troboje gaminamą žemaičių Užgavėnių valgiid vadinamas šiupiniu, kiekvienuose Klaipėdos miesto namuose – kaip būtina sąlyga tarnams [...], be kurios neįmanoma ką nors pradėti, taip pat visuose Prūsijos kaimuose per Užgavėnes galima pamatyti.

Nors privilegijuota bajorų kasta ir kūrėsi Žemaičiuose, tačiau vietiniai gyventojai, didžiuodamiesi savo asmens laisve ir šeimyniniu dorovingumu, ne itin didelę pagarbą iki pastarojo meto rodė bajorui, kuris arba blogai elgėsi, arba nebuvo mokytesnis ir

negalėjo duoti valstiečiams gerų patarimų ir pagelbėti jų reikaluose.

Todėl valstiečiui žemaičiui, pamačius netvarkingus pakinktus, prastai įdirbtą lauką arba apleistus trobesius, priežodžiu tapo pasakymas: „tai bajoriška tvarka“, o girtam pašnekovui jis išdrožia: „betgi tu, broleli, šiandien bajoras pasidarei“, nes daugumai aplinkinių bajorų galvoje machinacijos, mugės ir turgūs, jie mušasi ir girtauja, nelabai rūpindamiesi ūkiu ir tvarka.

Žemaičių valstietis guvus, linksmas, petingas, jis arba noriai neverčiamas dirba lauke (prie savo) arba, įkinkęs keturis tvirtus arklius į didžiulį (kaustytytą) briką, prikrautą linų ar sėmenų, važiuoja į Rygą, Jelgavą, Liepoją, Ventspilį ar Klaipėdą), niekada neišvysi jo nusiminusio, visada giedru veidu, su daina lūpose pasitinka it blogą, ir gerą dalią.

Prie pat Kražių miestelio yra kalva, ne itin aukšta, vadinama Plikuoju kalnu, Iš jos išteka nedidelis šaltinis, su smulkiu smėliu nešantis mažytes spindinčias dalelytes, kurias nuo senų Jėzuitų laikų Kražių mokyklos mokiniai vadina aukso smiltimis, o kai kurie tas dalelytes kruopščiai atskiria ir sako, kad, per atostogas jas kaitindami tigeliuose, gaudavę aukso.

APIE ŽEMAIČIŲ KEITIMĄSI ŽMONOMIS

(MYKOLO GADONO knygos
„Žemaičių kunigaikštystės statistika“
fragmentas)

*5. PAPILDYMAS. Žemaičių prekybos
Lenkijos laikais apvalymui (02 puslapis)*

Ne pro šalį čia bus aprašyti nuo neatmenamų laikų egzistuojantį atsitiktinį kaimiečių keitimąsi žmonomis prieš Užgavėnes Plungės mieste, Telšių apskrityje, kasmetiniame ketvirtadienį vykstančiame prekymetyje, kuris čia vadinama muge.

Nors šis aprašymas nelabai panašus į tiesą, tačiau aš pats tuo 1825 metais Plungėje vietoj įsitikinau, todėl už jo tikrumą garantuoju. Taigi, kai tuo metu apsilankiau tokiaame prekymyje ir Plungės rūmų kieme aiškinausi su gausiais kaimynais prekymečio pavadinimo *mugė* kilmę, man buvo paaiškinta, kad jis kilęs iš žemaitiško žodžio *mugauti*, tai yra keistis, prekiauti, ir pridurta, jog pavadinimas *mugė* yra labai tinkamas, nes tą dieną ne tik prekiaujama įvairiomis prekėmis, bet atsitiktinai pasikeičiama ir žmonomis.

Šitą atsitiktinio pasikeitimo žmonomis mįslę man išaiškino va taip. Plungės miestas, esantis per šešias mylias nuo Klaipėdos ir beveik per tiek pat – nuo Liepojos, yra labai patogus abiejų šių uostų pirkliais, todėl visos siuntos linų, kurie yra svarbiausias Telšių apskrities prekybos objektas, rudeni paruoštos parduoti, žiemą paprastai į šį Užgavėnių prekymetį, *mugę*, suvežamos į Plungę, kur iš įvairių uostų atvykę pirkliai jas apžiūrinėja, perka ir tą dieną sukrauna turgaus aikštėje didžiausias stirtas, o paskui išsiveža.

Kadangi pasiturintys Žemaičių valstiečiai bažnyčion, prekymetin ar į svečius važiuoti turi specialias vasarines ir žieminės važiuokles, todėl paprastai į *mugę* šeiminkas su savo žmona važiuoja kaustytomis, dažytomis rogutėmis, vienu arkliu, o jo linų siuntą, pakrautą į keletą kaustytų talpių rogių, vadinamų šlajomis, iš paskos atgabena šeimynykščiai. Šitaip į prekymetį anksčiau suvažiuodavo keli tūkstančiai, o dabar – bent keli šimtai vienodų rogių, kurios sustatomos prie žydų namų.

Šeiminkui su savo linais išvykus į turgaus aikštę ir užsiėmus prekyba, jo žmona tuo metu eina pas savo gimines ir kaimynes, su kuriomis girkšnoja midų ar Dancigo goldvaserį su auksinėmis skardelėmis ar kitokiais užtaisais. Vyras, parдавę prekę ir išleidę šeimynykščius namo, magaryčias su pirkliais ir vieni su kitais iki vėlyvos nakties geria. Be to, per Užgavėnes sniegas paprastai nubaltina visus arklius ir roges, kurias kamšatyje sunku atskirti ir savašias rasti.

Pagaliau girstelėjusios moterys, leidusios laiką be vyrų, kurie prie rogių turi grįžti naktį, per tamšą skuba prie rogių, kad nebūtų paliktos, ir dažnai, suklaidintos panašumo ir paveiktos svaigalų, virsta ne į savo, bet į svetimas roges ir užmiega. Beje, visos

vilki vienodus mėlynus naminio milo apsiaustus.

Kai galiausiai prisivaišinę vyrai susiranda savo roges, tuokart kiekvienas galvoja, kad rogėse mieganti moteris yra jo žmona, ir vežasi namo, kur jų laukia sutaisyta vakarienė. Kai, nuvažiavę kelias mylias, prablaivėja ir pamato esą svetimi, šeiminkas klausia kelionės draugę, kieno ji žmona. Ši atsako, kad esanti, pavyzdžiui, iš Kretingos parapijos, N kaimo, N ūkininko žmona. O jeigu šią dieną, atsidūrusią Rietavo ar kitame valsčiuje, esančiame už 5 ar daugiau mylių, tenai ir nuvežtum, tai nebūtina rastum savo žmoną, nuvežtą kažkur kitur.

Todėl taip įprasta, kad visą savaitę, net iki kito ketvirtadienio turgaus Plungėje, kur bus susigrąžinta saviškė, ši atsivežtoji moteris eina visas šeiminkės pareigas be jokio abipusio murmėjimo. Taigi ši likimo pamaloninta moteris per Užgavėnes paruošia šiupinį, priima svečius, vaišina šeimynykščius, o ketvirtadienį po Pelėnų dienos ši turginė pora noriai ar nenoriai grįžta Plungėn į turgų, kur atvykę eina į rūmus ir paskelbia protokole, jog „šeimininkas iš N kaimo ir šeiminkė iš N kaimo apsisotojo pas žydą N, kad susigrąžintų savuosius.“

Taigi kiekviena šitokia pora, užsirašiusi rūmų protokole – už tai imamas tam tikras mokestis – sužino, kur gali rasti savo prarastąsias puses. Taip be jokių priekaištų ir pasibarimų, šitai laikant nuotykiu, vyras su žmona vėl sueina, ir visuotinė amnestija šį įvykį, užbaigtą tarpusavio vaišėmis, pateisina.

Pats peržiūrėjau minėtą rūmų protokolą ir radau: nors rusų valdžia prekybą apsinkino ir ją perleido žydams, o dėl to mažiau žemaičių valstiečių suvažiuoja į Plungės *mugę*, vis dėlto 1824 metais, tai yra metais anksčiau, nei aš šį reikalą tyrinėjau, į protokolą buvo įsirašiusios dvidešimt trys poros, norinčios ištaisyti nesusipratimą.

Beje, Plungės valdytojas, dirbantis čia keliolika metų, man sakė, kad yra pastebėjęs, jog kartais kai kurių vyrų ankstesnės mylimosios jau naudojo si tokiu savaitiniu žmonos pakeitimu. Nežinau, ar skrupulingai pamaldi Žemaičių liaudis *in foro conscripta*, t. y. prieš sąžinės teismą, tai pateisina, prieš žodžiu „nežinau – ne nuodėmė“, tačiau žinau, kad niekada dėl to nebuvo iškelta jokia byla Žemaičių konsistorijoje.